

блічні матеріали щодо підготовки з'їзду на сторінках свого журналу «Маркшейдерские известия».

Товариство маркшейдерів півдня Росії виступило організатором двох місцевих з'їздів маркшейдерів: II-го у Катеринославі в січні 1911 р. і III-го також в Катеринославі в січні 1912 р.

Зміни в соціально-економічному житті в кінці XIX – на початку XX ст.. призвели до активізації діяльності прогресивної інтелігенції в різних галузях господарства. З відкриттям Рахівничого відділу при Харківському відділенні Імператорського Російського технічного товариства у його членів визріла ідея організації з'їзду бухгалтерів товариств взаємного кредиту:

Проведена організаційна робота цього відділу мала успішне завершення – Перший всеросійський з'їзд бухгалтерів товариств взаємного кредиту відкрив свою роботу 17 лютого 1913 р., зібравши близько 250 учасників з усіх кінців імперії у приміщенні Ради з'їздів гірничопромисловців півдня Росії.

Отже, в другій половині XIX ст., коли на теренах Російської імперії спостерігається стрімке зростання інтересу до науково-технічних досягнень, поширюється нова форма організації науки – з'їзди. Цікаво, що з'їзди давали життя новим громадсько-науковим об'єднанням, які, в свою чергу, потім ініціювали організацію з'їздів фахівців окремого напрямку наукового знання. Причому, науково-технічні товариства брали активну участь у роботі з'їздів, що стосувались усіх сфер суспільно-економічної діяльності в державі. В кінці XIX-на початку XX ст. з розвитком промислових регіонів південної частини Російської імперії з'їзди набувають розповсюдження на периферії, містами їх проведення стають Київ, Одеса, Катеринослав, Харків й ін. З'їзди, в першу чергу, сприяли розповсюдженню нових науково-технічних знань, а також їх популяризації серед пересічних громадян через інформацію в періодичних виданнях інженерно-наукових товариств. З'їзди, організовані науково-технічними товариствами, ініціювали дослідження проблемних зон в господарському житті держави й сприяли їх подальшому вирішенню. Резолюції, прийняті з'їздами, мали вагомі практичні наслідки: фінансова допомога науково-технічним товариствам, інженерно-технічна допомога у вигляді розробок науково-технічної документації, рекомендацій щодо благоустрою міст тощо. Різновидом інженерно-технічних з'їздів, актуальним для залізничного транспорту, зокрема, стали дорадчі з'їзди працівників шляхів сполучення, інженерів служби тяги й т. ін.

ПРЕПОДАВАНИЕ МАТЕМАТИКИ И МЕХАНИКИ В ХАРЬКОВСКОМ ТЕХНОЛОГИЧЕСКОМ ИНСТИТУТЕ В 1885-1917 гг.

Ларин А.А., Журило Д.Ю., Вергун В.Г.

Основой образования инженера-механика являются такие фундаментальные дисциплины как высшая математика (математический анализ и аналитическая геометрия), а также теоретическая и аналитическая механика. Эти дисциплины преподавались в Харьковском технологическом институте

(ХТИ) с момента его основания в 1885 г. Однако в «Положении о ХТИ» штатных должностей преподавателей этих важнейших предметов предусмотрено не было [1, с. 33]. При этом основатель института знаменитый математик и механик И. А. Вышнеградский, и его лучший ученик, первый директор ХПТИ, видный ученый-механик и выдающийся педагог профессор В. Л. Кирпичев прекрасно осознавали важность фундаментальной составляющей в подготовке инженеров. Дело в том, что отсутствие штатных должностей позволило для чтения курсов математики и механики приглашать преподавателей из Харьковского университета на условиях работы по совместительству. Харьковский университет, один из старейших в Российской империи, славился своей математической школой, признанной в мире. Во многом мировое признание заслуг харьковских математиков имело место благодаря Математическому обществу, которое появилось в Харькове в 1879 г., раньше, чем в Санкт-Петербурге и Киеве [2; 3, с. 39–40].

В то же время в биографиях многих выдающихся математиков факт работы в ХТИ не указывается, хотя в архивных документах информация об этом сохранилась. В данной работе ставится задача осветить деятельность выдающихся ученых и педагогов в ХТИ и выявить их влияние на становление и развитие школы механики этого вуза.

Первыми преподавателями математики в ХПТИ стали профессора Харьковского университета член-корреспондент Санкт-Петербургской АН Константин Алексеевич Андреев (курс аналитической геометрии) и Матвей Александрович Тихомандрицкий (дифференциальное и интегральное исчисление), которые работали в институте по совместительству до 1898 гг. [4, ед. хр. 23].

С 1898 по 1905 гг. курс дифференциального и интегрального исчисления вел приват-доцент Харьковского университета, магистр чистой математики Владимир Петрович Алексеевский [4, ед. хр. 4]. Аналитическую геометрию с 1898 г. преподавали выпускники и сотрудники Харьковского университета Семен Иванович Лукьянченко [4, ед. хр. 194], Михаил Николаевич Лагутинский [4, ед. хр. 174] и Антоний-Бонифаций Павлович Пшеборский [4, ед. хр. 265].

Из этих математиков наиболее известным является профессор Пшеборский, который в 1911–1919 гг. был ректором Харьковского университета, а затем в 1920–1921 гг. ректором Академии теоретических знаний. Когда в Харьковских вузах были организованы научно-исследовательской кафедры, он возглавил кафедру теоретической механики Харьковского института народного образования (ХИНО) – так после революции стал называться университет [4, ед. хр. 265]. В 1923 г. Пшеборский эмигрировал в Польшу, где преподавал в Варшаве в университете и политехникуме.

Не менее важной дисциплиной, чем математика, в фундаментальном образовании инженера-механика является теоретическая и аналитическая механика. Эти курсы в ХТИ также вели математики из Харьковского университета, причем более прославленные, чем преподаватели математики. В их числе великий математик, создатель теории устойчивости движения Алек-

сандр Михайлович Ляпунов [3, с. 16, 41–48; 4, ед. хр. 181], который преподавал механику с 1887 по 1893 гг. Он считал необходимым изложение для студентов механического отделения именно аналитической механики. То, что первым в институте этот важнейший курс создавал такой замечательный ученый, оказало огромное влияние на развитие преподавания механики в ХПИ. В 1893 г. Ляпунова сменил его ученик Владимир Андреевич Стеклов, который работал в ХТИ по совместительству до 1906 г. [4, ед. хр. 311]. Впоследствии он стал вице-президентом АН СССР и основал Институт математики, который сейчас носит его имя.

Преемником Стеклова в ХТИ стал другой ученик Ляпунова – Николай Николаевич Салтыков. Об этом выдающемся ученом многие годы было запрещено вспоминать, так как в 1919 г. он был избран Харьковским городским головой и встречал хлебом-солью командующего Добровольческой армии генерала А. И. Деникина. По этой причине ему пришлось эмигрировать в Югославию, где он стал одним из основоположников сербской математики, академиком Сербской академии наук и искусств [5]. Салтыков работал в ХТИ всего два года. Здесь им разработаны новые курсы теоретической и аналитической механики, в которых был обобщен опыт Ляпунова и Стеклова [4, с. 48–50].

В 1908 году в ХТИ появляется штатная должность адъюнкт-профессора по теоретической механике. На нее из Киевского политехнического института переводится, молодой ученый (32 года) Иван Иванович Белянкин. Здесь он кроме теоретической механики читает также курсы лекций по математике, и в 1909 г. становится профессором по теоретической механике. И. И. Белянкин был исключительно одаренным человеком. Кроме научных трудов он является автором учебников и задачников по механике, аналитической геометрии, дифференциальному исчислению, стереометрии и аэродинамике. Иван Иванович активно участвует в Российских и международных съездах математиков, представляя на них наш институт. К сожалению, этот выдающийся ученый и педагог очень рано ушел из жизни в 1913 г. в возрасте 37 лет [4, ед. хр. 27].

Вслед за механикой в ХТИ появляются штатные должности и по математике. Первым штатным профессором высшей математики ХТИ в 1915 г. стал выпускник Харьковского университета Николай Евгеньевич Подтягин [4, ед. хр. 244]. В 1921 г. он эмигрировал в Турцию, а с 1922 г. началась его многолетняя преподавательская деятельность в Чехословакии – сначала в Праге, а позднее в Братиславе.

В 1920 г. институт начинает расширяться – кроме старых механического и химического, образуются инженерно-строительный и электротехнический факультеты. В 1921 г. открывается пятый – рабочий факультет. Первым деканом рабфака стал ученик Н. Н. Салтыкова, окончивший в 1916 г. с золотой медалью Харьковский университет Иван Михайлович Бабаков. В 1923 г. он становится профессором теоретической механики, а в 1925 г. заведующим кафедрой теоретической механики – первой кафедры такого профиля, открытой в техническом вузе. Тогда же в ХТИ открывается и кафедра высшей ма-

тематики, заведуючим которой стал другой выпускник Харківського університету – молодий професор Володимир Фомич Бржецька.

В 1930-е гг. закладаються основи наукової школи прикладної математики і механіки Харківського політехнічного інституту, о чому можна прочитати в роботі [6].

ЛИТЕРАТУРА

1. Журило Д. Ю. Становление и развитие Харьковского технологического института в конце XIX – начале XX века / Д. Ю. Журило. – Харьков.: Підручник НТУ «ХПІ», 2016. – 264 с.
2. Кушлакова Н. М. Харківське математичне товариство: історія заснування, розвитку та діяльності (1879 – 1930) / Н. М. Кушлакова, В. С. Савчук. – Дніпропетровськ: ІМА-прес, 2009. – 244 с.
3. Государственный архив Харьковской области, ф. Р-1682, оп. 2
4. Академик Александр Михайлович Ляпунов: К 150-летию со дня рождения: Монография / Л. Л. Товажнянский, К. В. Аврамов, Е. Е. Александров, А. А. Ларин и др. – Харьков: НТУ «ХПІ», 2007. – 288 с.
5. Ларин А. А. Жизненный и творческий путь академика Н. Н. Салтыкова / А. А. Ларин // Вісник Дніпропетровського університету, 2011. – № 1/2. – Серія історія і філософія науки і техніки. – вип. 19. – С. 108–114
6. Ларин А. А. Истоки школы механики и прикладной математики НТУ «ХПІ» / А. А. Ларин // Universitates. Наука и просвещение, 2012. – № 3. – С. 44–52.

ДО 70-РІЧЧЯ ВІД ВИХОДУ МОНОГРАФІЇ М.М. БОГОЛЮБОВА «ПРОБЛЕМИ ДИНАМІЧНОЇ ТЕОРІЇ В СТАТИСТИЧНІЙ ФІЗИЦІ»

Литвинко А.С.

Ідеї та методи статистичної фізики набули інтенсивного розвитку в працях академіка Миколи Миколайовича Боголюбова та його наукової школи. Дослідження охоплювали обґрунтування статистичної механіки, рівноважну статистичну механіку класичних і квантових систем, нерівноважну статистичну механіку, а запропоновані методи започаткували новий етап у цій галузі знання. На момент звернення М.М.Боголюбова до статистичної фізики формальна структура та значення рівноважної статистичної механіки була описана у фундаментальних працях Дж.Гіббса (1902), П.Еренфеста та Т.Афанасьєвої-Еренфест (1911), Ч.Дарвіна, Р.Фаулера (1922), Г.Урседа (1928) та Дж.Майєра (1937) [1-5]. Потреба розробити загальну точку зору щодо нерівноважних процесів та дослідити зв'язок між рівняннями типу Больцмана, що описують процеси перенесення, та рівнянням Ліувілля, обумовила появу низки праць. У цьому напрямі першою була праця Ж.Івона (1935 р.) [6], за нею вийшли праці М.Борна і Г.Гріна (1946—1947 рр.) [7], а також Дж.Кірквуда (1941—1947 рр.) [8] та монографія М.М.Боголюбова (1946 р.) [9].